

УДК 338.2

ПЕРСПЕКТИВНІ ЗАХОДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАБІЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Краснікова Н.О., Кесов Д.А.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

В роботі визначено внутрішні та зовнішні фактори впливу на економічну кризу в Україні; проаналізовано ефективність державної стабілізаційної політики в Україні. Запропоновано способи удосконалення державних соціальних програм як напряму подолання економічної кризи в Україні; визначено перспективні заходи до здійснення фінансової політики в Україні в умовах економічної та політичної нестабільності.

Ключові слова: економічна криза, внутрішні та зовнішні фактори, державна стабілізаційна політика, соціальна політика, фінансова політика, антикризове управління.

Постановка проблеми. Україна, темпи модернізації економічної системи якої були асинхронні динаміці її інтеграції в загальносвітове господарство протягом десятиліть сприятливої кон'юнктури на світових сировинних ринках, змушена долати комплексні негативні впливи по суті двох криз – внутрішньої структурної і зовнішньої, детермінованої нестабільністю світового господарства, яка робить значний вплив на посилення першої. Резонансний кризовий вплив вимагає зміни концептуальних переваг подальшого господарського прогресу нашої країни, визначення нового базису і ресурсів економічного зростання, позиціонування в світовому процесі виробництва і розподілу матеріальних благ і виробничих факторів, що додатково актуалізує тему дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед зарубіжних науковців, наукові праці яких пов'язані з макроекономічним дослідженням криз, можна виділити С. Л. Брю, Д. Сакс Джеффрі, Ларрен Б. Феліпе, К. Р. Макконнелла, С. Б. Манжоса, О. Ю. Амосова, Н. Д. Кондрат'єва, В. О. Сивоконь, Н. В. Стативка, Л. Ю. Шипович та ін. Питаннями модифікації світової економіки під впливом новітніх факторів глобальної трансформаційної кризи займалися такі українські дослідники, як В. П. Ніколюк, О. І. Пальчук, Ю. М. Петрушенко, Н. Я. Поважна, Л. І. Простебі, В. Сіденко тощо. Системний аналіз економічної кризи в Україні був здійснений З. Г. Варналією, М. Довбенком, П. О. Комірчим, Т. А. Крушельницькою, І. Є. Смирноюю, В. М. Тарасевич, Н. Д. Тимчишеною, М. В. Фоміною, О. Харченком та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Деякі аспекти даної наукової проблеми залишаються недостатньо розкритими і подекуди не відображають реальну ситуацію через наявність суб'єктивності в міжнародних звітах по дослідженню впливу новітніх трендів світової економіки на економічну кризу в Україні. Актуальним залишається завдання методологічного обґрунтування перспективних заходів державного регулювання стабілізації економіки України в часи євроінтеграції та конфлікту з Російською Федерацією.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення заходів підвищення ефективності державного регулювання стабілізації економіки України в умовах економічної кризи.

Виклад основного матеріалу. Неможливо не зазначити, що приблизно з середини ХХ ст. стало очевидним, що згубний вплив на економіку мають не лише циклічні, а й нециклічні коливання, які, на відміну від перших, не мають чітко визначеного періоду повторюваності. Прикладом останніх є так звані структурні кризи: політична, екологічна, фінансова (валютна), сировинна, енергетична (нафтова), криза робочої сили (людських ресурсів), характерним рисами яких є те, що вони виникають внаслідок диспропорції між окремими сферами суспільства або галузями економіки, мають затяжний характер, а тому, зазвичай, не збігаються з циклічними кризами, проте значно впливають на них, спотворюючи традиційну картину циклічного розвитку. Саме така нециклічна криза охопила наразі економіку України, перші прояви якої зафіксовано наприкінці 2013 – початку 2016 рр., а наслідки якої ми маємо змогу спостерігати й досі. Причиною її виникнення, на нашу думку, є комплекс чинників, які поступово накопичувались у суспільстві та зрештою призвели до різкого вибуху суперечностей. Каталізатором такого кризового вибуху стали, насамперед, суспільно-політичні та морально-етичні чинники.

Проте особливо слід наголосити, що без відповідного макроекономічного підґрунтя поточна криза не мала б такої гостроти, а її наслідки для суспільства та економіки не були би такими глибинними та загрозливими. Отже, з'ясуємо, які саме зовнішні чинники впливали на розвиток економіки України в останні роки та сприяли виникненню кризових явищ [8].

По-перше, це погіршення торгових відносин з деякими країнами СНД. Так до 2014 року найсуттєвіші експортні поставки здійснювались до Російської Федерації – 25,6% від загального обсягу експорту (залізничні локомотиви, чорні метали, механічні машини), Туреччини – 5,4% (чорні метали, жири та олії тваринного або рослинного походження, добрива), Єгипту – 4,2% (зернові культури, чорні метали, жири та олії тваринного або рослинного походження), Польщі – 3,7% (чорні метали, руди, шлак і зола, насіння і плоди олійних рослин), Італії (чорні метали, насіння і плоди олійних рослин, зернові культури).

По-друге, це зміна структури міжнародної торгівлі, в якій Україна виробляє лише ті товари, що сьогодні мають тенденцію до зниження попиту [2].

В останні роки країни, що розвиваються, ще більше підвищили свою увагу як в якості одержувачів прямих іноземних інвестицій, так і в якості зовнішніх інвесторів. Оскільки центр міжнародного виробництва, а останнім часом і міжнародного споживання переміщається в країни, що розвиваються, та країни з перехідною економікою, ТНК все активніше інвестують свої кошти в проекти, спрямовані як на підвищення ефективності, так і на освоєння ринків збуту в цих країнах. У 2011 році вони вперше освоїли більше половини глобальних потоків прямих іноземних інвестицій. У тому ж 2010 році половину з двадцятки найбільших країн, що приймають ПІІ, склали країни, що розвиваються або країни з перехідною економікою. Вивіз ПІІ з країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою також значно збільшився – на 21%. Тепер на них припадає 29% глобального вивезення ПІІ. У 2015 році в двадцятку найбільших інвесторів входили шість країн, що розвиваються і країн з перехідною економікою. Динамізм ТНК із країн з ринковою економікою виглядає різким контрастом на фоні зниженої інвестиційної активності ТНК з розвинених країн, особливо з Європи. Їх зовнішні інвестиції все ще становлять близько половини від пікового показника 2007 року [7].

По-третє, це зміна інвестиційних потоків, що супроводжується транснаціоналізацією. Все частіше ТНК стають найбільш важливими інвесторами, яких у світі налічується більше 650 із 8500 закордонними філіями. Незважаючи на незначну частку у загальній кількості ТНК, їх питома вага у загальних обсягах глобальних ПІІ становить 45%. На сьогодні найбільші ТНК досить фрагментарно представлені в українській економіці, що в свою чергу є фактором недостатньої диверсифікації національної економіки та зовнішнім катализатором економічної кризи, що виражається сальдо торговельного балансу.

По-четверте, це розвиток економічної інтеграції. Україна на сьогодні не досить впевнено розвиває цей напрям міжнародних економічних відносин, що досить негативно впливає на її зовнішньоторговельний оборот.

Реалізація потенціалу членства в СОТ, підготовча робота над Угодою про асоціацію та зону вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом, ратифікація Угоди про вільну торгівлю з країнами СНД – все це створювало потенційні можливості для забезпечення досягнення цілей збалансованого економічного розвитку держави. Але при всьому цьому позитиві, не було вирішено головну проблему, пов'язану з тим, що модель економічного зростання України залишалася дуже вразливою до впливу з боку зовнішньоекономічних чинників. На підтвердження цієї тези можна навести твердження, що й досі не було усунуто причини, успадковані ще від колишнього СРСР, і які стримували розвиток ринкової економіки в Україні: диспропорції між виробництвом і споживанням, а також між нагромадженням і споживанням, загальний дефіцит матеріальних засобів виробничого та невиробничого призначення, дисбаланс між грошовими заощадженнями населення та їх товарним покриттям, чимала

залежність внутрішнього споживчого ринку від імпорту, мала конкурентоспроможність вітчизняних товарів, які експортувалися на світовий ринок, значна залежність економіки країни від країн-імпортерів енергоносіїв тощо [6].

До цих причин необхідно додати, що у 2014 р. Україна зіткнулася з небаченими раніше викликами, а саме: анексією частини її території (АР Крим), бойовими діями на території областей, які забезпечували чималий внесок до сукупного ВВП країни (Донецька, Луганська обл.), розривом господарських зв'язків з пострадянськими країнами, що призвело до втрати багатьох традиційних ринків збуту продукції та постачання комплектуючих, значний потік внутрішньо переміщених осіб, які були змушені покинути свої домівки та робочі місця й з метою збереження життя та здоров'я членів своїх родин переїжджати на територію тих областей України, які є відносно спокійними порівняно з місцем їх постійного перебування. Зазначимо, що це далеко не повний перелік загроз, з якими довелося зіткнутися Україні у 2014 р., проте й цих факторів цілком достатньо, аби зрозуміти, що в таких умовах криза в економіці країни стає неминучою [4].

Зрозуміло, що в таких умовах, умовах глибокої кризи, що склалися на сьогоднішній день в нашій країні, стає просто неможливий нормальний розвиток соціальної сфери життя, підвищення рівня життя населення тощо. Тому, стабілізаційна політика набуває все більш практичної значущості, так як країни з перехідною економікою часто перебувають у стані невизначеності і важко виробити конкретні кроки по виходу країни з кризи: складним системам властива невизначеність поведінки; розмитість просторово-часових кордонів існування об'єкта-події; поліваріантність побудови їх змісту.

У результаті оцінки ефективності державної антикризової політики в Україні визначено, що державна антикризова політика була ефективною в цілому та позитивно позначилася на грошовій сфері, проте негативними рисами є погіршення ситуації в безробітті. Також слід підкреслити, що з задіяних державною інструментів фінансова та адміністративна політика не була достатньо ефективною, на протигагу цьому головну роль у подоланні кризи зіграла монетарна політика.

Таким чином, ситуація з кризою в Україні також погіршувалася також з причин і недостатнього і несвоєчасного урахування змінних умов виробництва, можливостями інтенсифікації, змінами у методах господарювання та іншими причинами. Також на відміну від наявного на нашу думку антикризове управління на практиці означає надання конфліктному процесу форми, що забезпечує мінімізацію невідворотних політичних, соціальних, економічних втрат. Технологія державного антикризового управління має розроблятися з урахуванням конкретних обставин і є свого роду мистецтвом управління та основним фактором його успіху. Вона включає сукупність способів і процесів циклічної цільової діяльності суб'єкта, що спрямована на зміну стану об'єкта, досягнення заданих наперед результатів; систему методів і методик виявлення та використання прихованих

потенціалів соціальної системи відповідно до цілей її розвитку, соціальних нормативів і стандартів. Особливістю технологій антикризового управління є їх практичність, орієнтованість на конкретні справи, вчинки, рішення, ресурси і дії.

Розглянувши причини внутрішніх факторів впливу на економічну кризу в Україні, можна зробити такий висновок, що стан України залежить від правильного та раціонального управління державою. За умовою дотримання запропонованих шляхів подолання економічної нестабільності, можна уникнути багатьох негативних факторів впливу, таких як: безробіття, низький рівень валових міжнародних резервів України, високоризикова кредитна політика тощо.

Так, удосконалення соціальної політики на сьогодні є досить актуальним аспектом подолання економічної кризи. Серед основних пріоритетів соціальної політики, безумовно, на першому плані залишається виконання державних соціальних зобов'язань, і передусім – забезпечення програм соціальної підтримки.

Державна соціальна підтримка в Україні – складна та розгалужена структура, основними складовими якої є: програми соціальної допомоги сім'ям з дітьми та малозабезпеченим сім'ям, житлові субсидії, соціальні пільги й соціальні послуги. Щороку близько 35% загального обсягу зведеного бюджету спрямовується на соціальний захист і соціальне забезпечення. За даними Обстеження умов життя домогосподарств України, майже 60% домогосподарств мають у своєму складі учасника хоча б однієї соціальної програми, серед яких найпоширенішими є програма пільг, якою охоплено близько половини всіх домогосподарств (46%) та комплекс допомог сім'ям з дітьми, що охоплюють понад третину сімей з дітьми (34%). Проте аналіз впливів програм на стан населення є досить неоднозначним. Викликає занепокоєння високий рівень бідності серед сімей з дітьми, поширення утриманських настроїв серед отримувачів допомоги та загального відчуття несправедливості у більшості населення [1, 3].

Таким чином, заходи удосконалення державних соціальних програм як напряду подолання економічної кризи в Україні є наступними:

1) залучення участі громадськості в роботу по формуванню, обговоренню та реалізації цільових антикризових програм. Це надасть можливість розробляти ефективні механізми підтримки діяльності недержавних організацій у реалізації ними антикризових програм; можливість створення інститутів взаємодії владного, ділового і громадського секторів; можливість визначати і втілювати принципи, на яких будується взаємодія органів публічної влади зі структурами ділового і громадського секторів.

На нашу думку недержавні громадські організації (НДО) є важливим складником громадянського суспільства як сфери недержавних суспільних інститутів і відносин, що мають створювати умови для самореалізації окремих індивідів і груп шляхом участі у виробленні політики. Залучення НДО до процесу вироблення політики дасть змогу підвищити

рівень прозорості та відкритості суспільства і значно посилює віру суспільства в демократичні цінності [5];

2) підвищення ролі органів місцевого самоврядування в наданні антикризових послуг. Це надасть можливість залучення недержавних організацій до процесу надання соціальних послуг з метою створення альтернативних можливостей для жителів громади отримати дійсно порбіну допомогу; змогу розробляти антикризові програми відносно регіональних проблем окремих міст та областей;

3) переміщення акцентів з надання грошової допомоги до заходів із соціального залучення, повернення до ринку праці та повноцінного самостійного життя.

Таким чином вище зазначені заходи зможуть згладити антикризову монетарну політику та зменшити зростання безробіття та бідності.

Особливістю фіскальної політики Української держави на найближчі роки буде необхідність врахування військового та економічного тиску Російської Федерації на Україну з метою відмови співпраці з ЄС та США та переорієнтації нашої країни на входження в Євразійський Економічний Союз. Це змусить Українську державу виділяти значні кошти на оборону країни, на вирішення проблем з газопостачанням тощо. Відповідно, потрібно шукати нові підходи до фіскальної політики України в нестабільних глобальних умовах. Вони, як показує аналіз прийнятих документів новою владою України, поки не до кінця з'ясовані. Пропоновані заходи уряду несуть тимчасовий характер, в них відсутній стратегічний підхід до фіскальної політики України на перспективу.

Тож, серед перспективних завдань фіскальної політики України з метою подолання економічної кризи можна виділити наступні:

1) запроваджувати систему «електронного уряду», яка не дозволить розкрадати бюджетні кошти;

2) застосовувати антиофшорне законодавство, щоб зменшити використання трансфертних цін, за допомогою яких ПДВ переказується в офшор;

3) провести децентралізацію в фінансовій сфері;

4) зниження податкового тиску на бізнес;

5) зупинення відтоку капіталу в офшорні зони;

6) посилення боротьби з порушеннями податкового законодавства;

7) надання податкових пільг на науково-дослідну та інвестиційну діяльність.

Отже, в процесі обґрунтування перспективних заходів до здійснення фіскальної політики в Україні в умовах економічної та політичної нестабільності виявлено, що в новітніх умовах фіскальна політика України суттєво модифікується, розширюючи свої функції та завдання. Її основним завданням стає стимулювання інноваційного розвитку країни. В Україні виконання даного завдання ускладнюється агресією Росії та її наміром дестабілізувати соціально-економічну ситуацію на Сході України. Політичний та економічний тиск США та ЄС на Росію поки не дає належного ефекту. Фіскальну політику слід розглядати як систему заходів, за допомогою якої держава впливає на економіку через структуру податкових

і неподаткових платежів до бюджетів всіх рівнів та державних цільових фондів та відповідних видатків з них.

Важливою її характеристикою є якість. Низька якість фіскальної політики в Україні характеризується насамперед високою тінізацією української економіки та значним виведенням коштів в офшори. Тому на часі прийняття більш дієвих заходів щодо детінізації та деофшоризації української економіки. Поряд з націленістю фіскальної політики на інноваційний розвиток держави вона одночасно повинна бути направлена і на забезпечення належного рівня якості життя громадян. Важливою її складовою є фіскальна складова якості життя громадян, яка поки неналежним чином досліджена. Її характерною особливістю в сучасній Україні є надмірне оподаткування доходів громадян (пряме і опосередковане, в тому числі й за рахунок єдиного соціального внеску, що вимагає зменшення останнього). На нашу думку вищезазначені заходи можуть забезпечити підвищення ролі фіскальної політики в подоланні кризи та поліпшити зовнішні фактори впливу на економічну нестабільність в Україні.

Висновки і пропозиції. На основі узагальнення впливу новітніх трендів світової економіки на економічну кризу в Україні, можна зазначити, що новітні тенденції пов'язані, передусім, зі зміною об'єкта торгівлі, суб'єктів товарного обігу і його організаційно-економічних форм.

Зовнішні фактори завдали серйозних збитків економічному розвитку держави, що порушило процес економічної стабілізації та призвело до зниження валового внутрішнього продукту. В останні роки економіка України отримала потрійний негативний вплив: по-перше, внаслідок циклічного економічного спаду серед країн, які входять до складу ЄС та СНД та з якими Україна пов'язана тісними економічними зв'язками, по-друге, внаслідок падіння попиту на український експорт через політику імпортозаміщення в цих країнах; по-третє, через запровадження заходів жорсткого економічного тиску, пов'язаних із відмовою України від інтеграції до Митного союзу разом із РФ, Білоруссю та Казахстаном. Наступним фактором є зміна кон'юнктури світової торгівлі, що позначилася на динаміці прямих іноземних інвестицій ТНК, по секторах

економіки. Наступним фактором є підвищення ролі міжнародної економічної інтеграції, що обумовила зниження зовнішньоторговельного обороту в Україні.

Оцінюючи ефективність державної стабілізаційної політики в Україні, виявлено, що економічна криза в країні також погіршувалась з причин і недостатнього, і несвоєчасного урахування змінних умов виробництва, можливостями інтенсифікації, змінами у методах господарювання та іншими причинами. Тож, визначаючи перспективи державного регулювання стабілізації економіки України слід зазначити наступні рекомендації для збалансування цього процесу та реалізації конкурентних переваг економіки України на світових ринках.

По-перше, обґрунтовуючи перспективні заходи удосконалення державних соціальних програм як напрямку подолання економічної кризи в Україні, слід відзначити, що в умовах поглиблення децентралізації державного управління, формування нової моделі влади, висока ефективність функціонування регіональної ланки управління стає головною передумовою подолання економічної кризи в Україні та зростання рівня життя населення. У зв'язку з цим завдання підвищення ефективності управління соціально-економічними процесами на сучасному етапі розвитку України і розробки механізмів забезпечення її високого рівня в майбутньому набувають особливої актуальності.

Також, в процесі обґрунтування перспективних заходів до здійснення фіскальної політики в Україні в умовах економічної та політичної нестабільності виявлено, що в новітніх мовах фіскальна політика України суттєво модифікується, розширюючи свої функції та завдання. Її основним завданням стає стимулювання інноваційного розвитку країни. Фіскальну політику слід розглядати як систему заходів, за допомогою якої держава впливає на економіку через структуру податкових і неподаткових платежів до бюджетів всіх рівнів та державних цільових фондів та відповідних видатків з них.

Отже, вищезазначені аспекти в цілому підвищать місце України в міжнародних рейтингах і дозволять залучити так необхідні додаткові кошти для подолання економічної кризи.

Список літератури:

1. Довбенко М. Як подолати економічну кризу: рекомендації нобеліантів і українські реалії / М. Довбенко // Вісник Національної академії наук України. – 2009. – № 6. – С. 32-43.
2. Жаліло Я. А. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання: аналіт. доп. / Я. А. Жаліло, К. А. Кононенко, В. М. Яблонський та ін.; за заг. ред. Я. А. Жаліло. – К.: Вид-во НІСД, 2014. – 132 с.
3. Закон України «Про вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» від 03.03.1999 р. № 137/98-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z980137.html.
4. Кондратьев Н. Д. Проблемы экономической динамики / Н. Д. Кондратьев; ред. кол. Л. И. Абалкин (отв. ред.) и др. – М.: Экономика, 1989. – 526 с.
5. Крушельницька Т. А. Розвиток теорії державного управління податковою системою в умовах економічної кризи / Т. А. Крушельницька // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Державне управління. – 2010. – № 1. – С. 14-17.
6. Організація Об'єднаних Націй. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/>.
7. Офіційний сайт журналу «Economist» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economist.com/>.
8. Пальчук О. І. Глобальна економічна криза. Уроки для державного регулювання / О. І. Пальчук // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. – 2013. – № 3. – С. 175-182.

Красникова Н.А., Кесов Д.А.

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

ПЕРСПЕКТИВНЫЕ МЕРЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СТАБИЛИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Аннотация

В работе определены внутренние и внешние факторы влияния на экономический кризис в Украине; проанализирована эффективность государственной стабилизационной политики в Украине. Предложены способы усовершенствования государственных социальных программ как направления преодоления экономического кризиса в Украине; определены перспективные меры осуществления фискальной политики в Украине в условиях экономической и политической нестабильности.

Ключевые слова: экономический кризис, внутренние и внешние факторы, государственная стабилизационная политика, социальная политика, фискальная политика, антикризисное управление.

Krasnikova N.A., Kesov D.A.

Oles Honchar Dnipro National University

PERSPECTIVE MEASURES OF STATE REGULATION OF UKRAINE'S ECONOMY STABILIZATION

Summary

The internal and external factors of influence on the economic crisis in Ukraine were defined in work. The efficiency of the state stabilization policy in Ukraine was analyzed. The ways to improve state social programs as a way to overcome the economic crisis in Ukraine were suggested; the forward-looking measures of implementation of the fiscal policy in Ukraine in the context of economic and political instability were defined.

Keywords: economic crisis, internal and external factors, the state stabilization policy, social policy, fiscal policy, anti-crisis management.